

הישיבה המאתיים שבעים וחמש (רעה)

ביום ח' באדר התשס"ד (1 במארס 2004) בשעה 15:00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים עוזי אורנן, משה אזר, יהושע בלאו, משה בר-אשר (יו"ר), אהרן דותן, שמעון זנדבנק, יוסף יהלום, אהרן ממן, שמא יהודה פרידמן, גד בן-עמי צרפתי, מנחם צבי קדרי, מנחם קיסטר;
 החברים-היועצים שולמית אליצור, יוחנן ברויאר, עמינדב דיקמן, דוד טלשיר, חיים א' כהן, יעקב מנצור, יוסף עופר;
 המנהל הכללי נתן אפרתי; עובדי המזכירות המדעית אורלי אלבק, ברק דן, רונית גדיש, צביה זמירי, רחל סליג.
 אורח: יו"ר הוועדה לטכנולוגיית המידע אמנון שפירא.

- סדר היום:**
- א. אישור תקציב האקדמיה לשנת 2004
 - ב. הודעות
 - ג. המשקלים פָּעִיל, פְּעִילוֹת לציון ability, -able
 - ד. דקדוק: כתיב שמות תואר כגון דרמתי/דרמטי
 - ה. התעתיק מלועזית לעברית: ההגה w

א. אישור תקציב האקדמיה לשנת 2004

מ' בר-אשר: הסעיף הראשון שעל סדר היום הוא תקציב האקדמיה. לא רצינו לזמן לשם כך ישיבה מיוחדת, וכבר היו תקדימים בעבר להשתתפות חברים-יועצים בישיבה כזאת. לפני ארבע שנים וחצי הגדיל שר החינוך דאז הרב יצחק לוי את תקציב האקדמיה ב-48%. במעשהו זה הציל את האקדמיה, במיוחד לאור העובדה שבשנים האחרונות אנחנו - כמשק כולו - יודעים רק קיצוצים. יש לנו יסוד להאמין שיוטב לנו אם נצליח לחסות במישרין תחת ות"ת, במקום לדור בכפיפה אחת עם תזמורות ותאטרות באגף התרבות של משרד החינוך. למהלך הזה של התנתקות מאגף התרבות מסכימה הנהגת המשרד. גם הסכמה בעל-פה של יו"ר ות"ת הקודם פרופ' נחמיה לב-ציון ז"ל קיבלנו, אבל לצערי לא הסתייע הדבר בימיו.

בינתיים התקציב המוגש היום לאישור המליאה גובש לפי הנחיות משרדי החינוך והאוצר, וירחיב עליו את הדיבור האד' אפרתי.

נ' אפרתי: התקציב מובא לאישור רק כעת משום שתקציב המדינה כולו אושר באיחור,

ובעקבות תקציב המדינה זאת השנה השלישית ברציפות שאנו חווים קיצוצים. נקודת האור הכמעט יחידה היא שהצלחנו להחזיר לעובדים את השכר שהסכימו לוותר עליו בשנת 2003 בזכות סכומי כסף שעלה בידי השר טומי לפיד לכפות על האוצר להקצות למוסדות תרבות.

כידוע יועצי לשון מטעם האקדמיה פועלים כבר עשרות שנים ברשות השידור, אולם רק לקראת תום 2003 הצליח חשב שמינה משרד האוצר לעגן את הדברים בהסכם כתוב בין האקדמיה לרשות השידור. בעקבות ההסכם התחלנו לקבל החזרים על שירותי הייעוץ, החזרים שכבר חודשים לא קיבלנו.

אבל אין לטעות: המצב השנה – לפחות באופן רשמי – קשה עד מאוד. תקציב האקדמיה כפי שמופיע בספר התקציב קוצץ בעשרים אחוזים! – שיעור חסר תקדים. ייתכן שאין זה סוף פסוק משום שלצד הסכום הרשמי הנקוב בספר התקציב קיבלנו הודעה על תקציב מותנה גבוה יותר. כפי שאני מביין את הדברים, ייתכן שבסופו של דבר יאשר משרד האוצר את התקציב המותנה, והגזרות יתבטלו. אבל כל עוד התקציב הרשמי עומד בעינו וקרוב לתשעים אחוזים מתקציב האקדמיה מיועד לשכר העובדים, אין מנוס מפגיעה חמורה בשכר. בהצעה שלפניכם מדובר בקיצוץ של 6.5% בשכר. יתרה מזו, סעיף התפעול המדעי יצטמצם בכארבעים אחוז. משמעות הדבר היא שרבות מן התכניות לשנה הזאת תיגנזנה או תידחינה, ובהן שדרוג המחשבים, פיתוח תכנות מחשב ואתרי האינטרנט. הסעיפים האלה – שכר העבודה והתפעול המדעי – הם שני הסעיפים שבהם הקיצוץ מורגש היטב. לעומתם בסעיף האמרכלות קשה לגעת משום שמדובר בהוצאות כגון הסקה וטלפון.

מקור הכנסתה הראשי של האקדמיה הוא כאמור תקציב המדינה. מקורות אחרים – צנועים ביחס – הם תרומות המתקבלות מאגודת שוחרי האקדמיה וכספים ממכירת פרסומי האקדמיה; במיוחד אציין את התקליטור "מאגרים" ואת הצלחתה של מהדורת התלמוד הירושלמי. לצערי ההכנסות האלה צפויות לקטון משום שחלק גדול מן הציבור שהמהדורות האלה מיועדות לו כבר רכש אותן. עוד תראו בסעיפי ההכנסות את הסכום שהעביר לאקדמיה מן העיזבון של הזוג ליונשטם האד' בלאו, מנהל העיזבון, לשם הוצאה לאור של אוסף מאמריה של אילה ליונשטם ז"ל, שהייתה עובדת בכירה במפעל המילון ההיסטורי. אני מקווה שהספר יראה אור בקרוב.

י' בלאו: הספר יוקדש לתרבות הקראית ולתרבות השומרונית של ימי הביניים. קיבצתי את מאמריה, עיבדתי חלק מעבודת הדוקטור שלה – עבודה שלא הושלמה – והתקנתי אותה לפי כתבי יד. מדובר בההדרתו ובתרגומו של פירוש שומרונני לבראשית. אני יכול לדווח שהספר נמצא בשלבים מתקדמים של הכנה.

נ' אפרתי: עוד אציין שאנו בודקים את האפשרות לגבות תשלום כלשהו על השימוש באתרי האקדמיה באינטרנט. האם יש שאלות?

י' בלאו: שמעתי ברדיו ששרד החינוך יקבל תוספת תקציב. האם היא תשפיע על תקציב האקדמיה?

נ' אפרתי: ימים יגידו. בינתיים אין לנו אלא מה שמוצג כאן.

א' דותן: אני רוצה לשבח את המנכ"ל על הצגת הדברים הברורה. אבל קשה לעכל קיצוץ של 1.3 מיליוני שקלים בתקציב האקדמיה. אם לא יאושר התקציב המותנה, אינני יודע איך יתאפשר לעבוד באקדמיה. רק שני אחוזים מן התקציב ניתנים לתפעול המדעי, וזה פשוט לא יעלה על הדעת.

נ' אפרתי: יש דברים נוספים שאינם מתקבלים על הדעת. ראה למשל בסעיפי האמרכלות את סעיף המימון. אגלה לך מה עומד מאחורינו: האקדמיה משלמת את משכורות העובדים מדי חודש בחודשו, אולם משרד החינוך מעכב את העברת התשלומים לאקדמיה. כתוצאה מכך האקדמיה נקלעת למשיכת יתר ועליה לשלם ריבית לבנק. שישים אלף השקלים האלה נגרעים כמובן מתקציב האקדמיה.

מ' בראשור: אם אין עוד שאלות והערות, אני מבקש לאשר את התקציב.

פה אחד אושר תקציב האקדמיה לשנת 2004.

התקציב המפורט – ראו בנספח, עמ' 358–359.

ב. הודעות

מ' בראשור: אני רוצה להזכיר לחברים שני אירועים הצפויים בקרוב במסגרת יובל חמישים לאקדמיה: האחד, בעוד שבועיים, אירוע חגיגי בבית הנשיא; השני – הכינוס השנתי של החוגים ללשון העברית ושל האקדמיה שיזם חברנו האד' ברויאר. בשנה שעברה ארגן את הכינוס החוג ללשון העברית בירושלים, והשנה אחראית לו האקדמיה ללשון. נושא הכינוס יהיה 250 שנות עברית חדשה – למן ראשוני החיבורים הכלולים במדור לעברית חדשה של המילון ההיסטורי.

ג. המשקלים פֶּעִיל, פְּעִילוֹת לַצִּיּוֹן -ability, -able

לדיון במליאה

המליאה מתבקשת לחוות את דעתה על השימוש במשקל פֶּעִיל כצורך לקביעת מונחים המתרגמים שמות תואר בסימות האנגלית able- (ובהתאמה המשקל פְּעִילוֹת לשמות המסתתימים ב-ability). חסוגיה עלתה לדיון בישיבת ועד המינוח במסגרת הדיון במונחי טכנולוגיית המידע. המונחים שנדונו:

maintainability (הוצע תְּחִזּוּקְתִּיּוֹת, הוחלט תְּחִזּוּקִיּוֹת)

serviceability (הוצע שְׁרוּתִיּוֹת; הוחלט שְׁרִיתוֹת, וכן שְׁרִית - serviceable)

testability (הוצע בְּדִיקְיִיּוּת; הוחלט בְּדִיקוּת, וכן בְּדִיק – testable)
 usability (הוצע שְׁמוּשָׁיִוּת, קלות שְׁמוּשׁ; הוחלט שְׁמוּשׁוּת, וכן שְׁמוּשׁ – usable)
 expandability, extendability, extensibility (הוצע מְתַרְחֶבֶת, רְחִיבוּת, וכן רְחִיב –
 (extensible)

השאלה נדונה במליאה בכמה הזדמנויות, וראו מאמרו של זאב בְּרַחִים "דקדוקי משקלים;
 משקל פְּעִיל וחיפוש צורך מיוחד להביע בו אפשרות ועלילות", במלחמתה של לשון, עמ'
 342–349. לאחרונה היא עלתה בישיבות רסד–רסה (שבת–אדר תשס"ב) בדיון על הַמִּיר,
 הַמִּירוּת / בֶּר הַמֶּרְה, הַמִּירוּת במסגרת מונחי הבנקאות ושוק ההון. הרי הטיעונים שהושמעו
 בדיון:

בעד הַמִּיר, הַמִּירוּת: (א) גזירה של שורש תנייני היא תופעה המלווה את העברית מן המקרא
 ואילך; (ב) התופעה ששורש תנייני מזדהה עם שורש קיים אינה יוצאת דופן (לדוגמה: ממונע
 מן מנייע; במקרה הנדון המייר – הַמִּיר); (ג) משקל פְּעִיל לחבעת תואר סגולה הוא כמעט
 אוטומטי ואין טעם לחילחם בכך; (ד) הצורה המרות אינה שקופה לחבעת השם המופשט של
 תואר הסגולה; צורה זו היא הומוגרפית לַהַמִּירוּת בכתיב חסר הניקוד; (ה) המילים המיר
 והמירות כבר רווחות בתחום שוק ההון.

בעד בְּרִיבַת הַמֶּרְה, הַמִּירוּת: (א) אין רצוי לגזור את השורש התנייני המייר שכן השורש משמש
 במשמעות אחרת (הַמִּיר) בתחום הכספים; (ב) אין להשלים עם השתלטותו של משקל פְּעִיל
 לציון תואר סגולה ודחיקת כל דרכי ההבעה האחרות; (ג) המשקל הַפְּעִלוֹת לציון השם
 המופשט של תואר סגולה כבר נקבע במונחים אחרים: הַשְּׁנְאוֹת – comparability (מתמטיקה)
 תשמ"ח), הַתְּדָרוֹת – penetrability (הנדסה כימית).
 מליאת האקדמיה החליטה שלא לאשר את הצורות הַמִּיר, הַמִּירוּת וקבעה בֶּר הַמֶּרְה,
 הַמִּירוּת.

מ' בריאשר: הוועד המשותף למינוח ולדקדוק מבקש מן המליאה להנחות אותו בשאלה
 השבה ועולה אצלו בהזדמנויות רבות: עד כמה להמעיט או להרבות בהנחת מונחים
 במשקל פְּעִיל לשם תרגום שמות תואר בסיומת האנגלית -able ובמשקל פְּעִילוֹת הגזור
 ממנו כדי לתרגם שמות מופשטים בסיומת -ability? עיינו הרואות למשל שאף הוצע
 לוועד המינוח לקבל את שם התואר רְחִיב במקום הבינוני הרגיל מתרחב. אני מבקש
 מהגב' גדיש להרחיב את הדיבור בעניין.

ר' גדיש: למן השבוע שעבר חידש לנו מדור המחשוב חידוש חשוב: יכול כל אדם
 לחפש באתר המונחים של האקדמיה באינטרנט לא רק תיבות וערכים אלא גם חלקי
 מילים. בדרך זו יכולנו לבדוק על נקלה כיצד ניתרגמו בעבר באקדמיה ובוועד הלשון
 שמות תואר בסיומת האנגלית -ible/-able או שמות מופשטים בסיומת -ability/-ibility,
 וריכזנו את הנתונים בתמסיר שלפניכם.

מן הממצאים קשה שלא להתרשם ממספר הצורות במשקלים פְּעִיל, פְּעִילוֹת:
 91 צורות במשקל פְּעִיל, כגון אֲזִיל (exhaustible), בְּרִיש (brushable), דְּחִיס
 (compressible) הִדִיר (repeatable); 62 במשקל פְּעִילוֹת, כגון בְּלִיעוֹת
 (permeability), הִפְיכוֹת (reversibility), טְחִינוֹת (grindability), סְחִירוֹת
 (tradability), ואין מדובר רק בשמות מן השנים האחרונות ואפילו לא מחמישים

השנים האחרונות; ככל שעולה מן הנתונים במאגר הממוחשב, כוח היצירה במשקלים האלה הולך אחורנית אל ראשית הנחת המינוח המקצועי.

מצד שני יש בעברית מגוון רחב של דרכי הבעה אחרות – כפי שגם אפשר לקרוא במאמרו של בן-חיים – ובהן צורות בינוני ואף כמה צורות במשקל פֶּעַל, כמו אָבֵד (non-recoverable, unsalvageable), פֶּסֶד (perishable). בעבר הייתה הצעה לגזור את שמות התואר האלה על ידי הצורך הרגיל י, וכך באו לעולם שמות תואר מעין מְמוֹשֵׁי (realizable), אֶסְפוּמִי (integrable), שְׁכַפּוּכִי (recoatable), הֶמְצוּנִי (oxidizable), הַשְׁוֹאֵתִי (comparable); ואפשר גם לברוח מן הניסיונות לתרגם את -able על ידי מציאת שמות תואר במשקלים אחרים, כמו נִיָּד – אחת החלופות ל-movable. לעתים השימוש במשקלים שונים נובע מן הצורך להבחין בין שמות תואר שצריכים להיגזר מאותו השורש. למשל מן השורש הפ"ך יש גם הֶפְיָה – reversible – וגם הַפּוּכִי – invertible, וסביר שגם בעתיד ניתקל במקרים כאלה.

אין ספק שהדרך השכיחה ביותר – אחרי משקל פֶּעַל כמובן – היא שמות תואר הפותחים ברכיב בר-/בן-/בת-. כמותם נמצאו 65 צורות, כגון בר הסגרה (extraditable), בן חמצון (oxidizable), בת נישואים (marriageable), אלא שלא ברור כיצד לגזור משמות התואר האלה את השם המופשט כפי שהתחוויר גם בדיון על בר-המרה. דרכים עקיפות להבעת האפשרות כוללות צירופים מעין נוח ל-, ניתן ל-, ראוי ל-, כשר ל-. למשל: נוח להתעייף (fatiguable), ניתן למכירה (saleable), ראוי לעיבוד (cultivable), כשר לעבודה (employable).

הזכרתי את שם התואר movable, ומעניין לראות כמה חלופות הציעה לו האקדמיה וועד הלשון לפנייה במהלך השנים; הרי כמה מהן: נייד, נע, זיח, בעל תנועה, בר-תנועה, בר-שינוי ואף לשמות תואר במשקל פֶּעַל כגון זחיה, פתיח, שפיך וסחיף – הכול לפי העניין.

אפשר לסכם ולומר שאמנם משקל פֶּעַל איננו החלופה האוטומטית של -able, אבל אפילו באקדמיה הוא דרך התרגום הרגילה. ולנוכח קולות רמים המסתייגים מן הדרך הזאת, מתבקשת המליאה להנחות את ועד המינוח ואת ועדות המינוח המקצועיות אם להמשיך לילך בדרך הזאת או לסטות ממנה.

מ' בר-אשר: במילים אחרות, עלינו לייעץ לוועד המינוח אם להוביל את המונחים החדשים לכיוון של משקל אחד – ולקבע בתודעת הדוברים יחס קבוע בין משקל פֶּעַל להוראה של הבעת האפשרות – או להתעקש על דרכה של העברית מימים ימימה להשתמש במשקלים ובמבנים שונים. האפשרות הראשונה מקרבת את העברית אל לשונות אירופה.

ש' זנדבנק: ברור לי שאין לקבוע כלל גורף שכל שם תואר בסימות -able יתורגם מכאן ואילך בשם תואר במשקל פֶּעַל. ודאי וודאי שהדברים אמורים בשמות תואר שגורים, דוגמת הבינוני מתכוונן – adjustable.

מ' אזר: אין כל טעם ואפשרות ואף אין זה רצוי לנסות להמיר סופית לועזית במשקל

עברי. תיתכן המרה טכנית של סופית בסופית, אבל מערכת המשקלים וגזרות השורש בעברית פועלות בצורה שונה, ולכן המרת הסופית במשקל שנקבע מראש לא תיתכן, אפילו נרצה בכך.

על כן לא נוכל לתת כללים, ואף הנחיות יקשה עלינו להוציא. כל מקרה יצטרך להידון לגופו בהתחשב בחלופות האפשריות ובגורמים אחרים. כך נהגנו תמיד, וכך אני מציע לנהוג גם בעתיד. כל שנוכל לומר הוא שמשקל פֶּעִיל משמש הרבה להבעת האפשרות, ואם הדבר מתאפשר, אפשר ואף כדאי להשתמש בו.

ש' אליצור: גם אני חושבת שכל מילה צריכה להידון לגופה, וכשבאים לדון בהצעות במשקל פֶּעִיל, יש לדעת למתוח קו ברור בין שמות תואר ששורשם ראשוני לשמות תואר ששורשם משני. באלה התנייניים, כמו בדוגמה של הָמִיר, יש לנקוט משנה זהירות לפני שבאים לאשרם.

מ' בראשור: הרושם הוא שאם המונח במשקל פֶּעִיל כבר מהלך והוא אינו קורא תיגר על הדקדוק העברי, יש למליאה נטייה לאשרו. במקרה של הָמִיר אף שנאמר לנו שהמונח שגור על פי הבנקאים, סברו מרבית החברים, שהוא מעורר בעיות רבות מדי, והמונח נפסל.

א' ממן: בתמסיר אפשר להתרשם מן השימוש הנרחב בשמות תואר במשקל פֶּעִיל להבעת האפשרות. אבל הייתי רוצה לקבל תמונה כללית גם על שימושי פֶּעִיל מחוץ לקטגוריה הסמנטית הזאת.

מבחינה עקרונית אני חושש מנטייה מוגברת לכיוון משקל אחד שיאפיל על כל הדרכים האחרות. פתרון טכני כזה יפר את האיזון בין דרכי התצורה השונות ויגרע מן האלגנטיות של השפה.

ע' אורנן: משקל פֶּעִיל בהוראה שאנו דנים בה הוא אחד המשקלים הפורים ביותר בעברית החדשה – באקדמיה ומחוצה לה. מדוע זה כך? לדובר השפה יש מנגנון דקדוקי יוצר בראשו, והוא משתמש בו. התוצאה המתקבלת היא בדרך כלל חדר־משמעית וברורה. מדוע להתנגד לכך? מדוע לעמוד בפרץ? זאת בררת המחדל, והדוברים יוצרים אותה בטבעיות. שמות תואר כאלה במשקל פֶּעִיל יוסיפו להתחדש, ואנו נוסיף לאשרם משום שהנטייה שלנו לקבל את המקובל. דרך היצירה הזאת מעידה על חיוניות השפה, ואל לנו לפגוע בה. אינני חושש מן הקשר בין משקל להוראה מסוימת. למשקלים, כמו לבניינים, יש משמעויות. אמת, בדרך כלל יש להם יותר ממשמעויות אחת, אבל אם משמעויות אחת גוברת על האחרות, יהי כן. לפיכך בבואנו לקבוע שמות תואר חדשים כאלה, אם אין סיבה מיוחדת, עלינו לקבעם במשקל פֶּעִיל. זאת צריכה להיות בררת המחדל.

א' שפירא: היזמה לדיון הזה במליאה עלתה מישיבה של ועד המינוח שבה נדונו מונחי הוועדה בראשותי, הוועדה לטכנולוגיית המידע. השאלה התעוררה מן הדיון במונחים

כגון usability, testability. בתחילה ניסינו לעקוף את הבעיה ולהציע חלופות במשקלים אחרים, אבל הפתרונות נראו פתרונות־דחק. כפי שאמרו קודמיי, התברר לנו שגזירת השמות המופשטים בסיומת -ות ממשקל פֶּעִיל קלה ופשוטה, והתוצאות המתקבלות שקופות ונהירות בהרבה מן ההצעות האחרות. מנקודת מבטנו אני יכול לומר שנשמח אם תאפשר לנו המליאה להשתמש בהן.

מ' בראשור: ובכללן כאמור גם ההצעה לדחות את מתרחב מפני רָחֵב.

א' שפירא: כן. דרך אגב, רָחֵב במובן 'מתרחב' איננו חידוש. כבר במונחי האנטומיה ישנו שריר רחֵב.

מ' קיסטר: מלכתחילה לחלק גדול מהמונחים שנטבעו במהלך השנים במשקלים האלה אפשר היה למצוא תחליפים עבריים יותר, כלומר דרכי הבעה המתיישבות יותר עם מה שעולה מן המקורות. כך למשל יכול הפיך – reversible – להיות בלי קושי ברה־פיכה. אבל כפי שאנו רואים מן הנתונים שלפנינו, לא בדרך זו הלכה האקדמיה בחלק גדול של המקרים, ותחושת הלשון של דובר העברית היום היא שמשקל פֶּעִיל הוא מקבילו העברי של able, כמעט באופן אוטומטי. מצב זה איננו הפיך, אם כי יש רשימה לא קצרה של שמות עצם קלסיים במשקל פֶּעִיל ואף של שמות תואר כמו זָרִיז וּמְהִיר, שאינם מביעים הוראה זו. אך לפני כמה ישיבות אישרה המליאה את פְּלִיג כחלופה העברית של דיסידנט, והיות השם במשקל הנתפס יותר ויותר בהוראת able לא נעלם מעיני החברים.

לפיכך נראה לי כי עוד לא נחצה הקו האדום ושכמשקל פֶּעִיל אפשר לחדש גם שמות שאינם מביעים אפשרות. אינני חושב שאנחנו צריכים לעודד את חציית הקו הזה, ולכן אני מצטרף לקולות שקראו לשקול כל מילה לגופה ולנסות לשמור על יחס כלשהו בין משקל פֶּעִיל לדרכים האחרות שמציעה העברית להבעת האפשרות.

ח' כהן: אני רק רוצה להזכיר שלכאורה שקילת כל מילה לגופה היא דרכה של האקדמיה זה כבר. כך לפחות מסכם בן־חיים את המצב בחתימת דבריו במאמרו: "למדנו אפוא שלא סמכה האקדמיה את ידה על ההצעה לכלול כלל מנְהָה, כי ישמש פֶּעִיל להביע את הצורך able בדרך קבע, אלא תובעת היא לדון בכל מלה לגופה" וגו'.

מ' בראשור: אם כך כיצד נטתה הכף פעם אחר פעם לצד משקל פֶּעִיל?

ח' כהן: אני מניח שהפשטות בשקילת המילים במשקל הזה והעובדה שמדובר במילה אחת ולא בצירוף מילים הכריעו את הכף בכל פעם מחדש.

זאת ועוד, אף שהבינוני יכול לשמש להוראה הזאת, פעמים רבות הוא אינו חד־משמעי. למשל הזוכר כאן שריר רחֵב 'שריר בעל יכולת להתרחב'. לעומתו שריר מתרחב יכול להיות גם שריר שחייב להתרחב או שדרכו להתרחב ולא רק שריר שיכול להתרחב.

ש' זנדבנק: מן הניסיון שלי עולה שהבעיה הקשה ביותר בשמות תואר בני יותר ממילה אחת היא גזירת שמות מופשטים מהם. הפיך יכול אולי מלכתחילה להיות בריהפיכה או משהו דומה לו, אבל מה יהיה על הפיכות?

א' דותן: שמות תואר במשקל פְּעִיל לציין אפשרות של קבלת פעולה הם חידוש של הדורות האחרונים. פעם ניסיתי לברר מי היה בעל החידוש ולא עלה בידי. אינני מתנגד לחידוש הזה, אבל ראוי לזכור שיש במשקל הזה שמות רבים אחרים בעלי הוראות מהוראות שונות, ואת העושר הזה צריך לדעת לשמר. בבואי לישיבה סברתי שחזקה על ועדות המינוח השונות שתדענה לווסת את הדברים ולהישמר מפני גאות מונחים במשקל הזה. לנוכח הרשימה הארוכה שלפנינו ובה שמות תואר כמו 'ישר' 'שאפשר ליישרו', פתיח 'שאפשר לפתחו' ורבים אחרים, מסתבר שטעיתי. מתברר שהוועדות בכל הזמנים ביקשו את הפתרון הקל, האוטומטי, והתוצאה עגומה למדי.

אם אנחנו מתבקשים היום להנחות את ועדות האקדמיה, אני חושב שעלינו לרסן ולומר בקול ברור שבדרך האוטומטית הזאת יש לבחור רק כשאינן כל אפשרות אחרת ורק אם שם התואר המתקבל אינו מתנגש עם שם תואר משורש אחר. אף ייתכן שיש מקום לחזור ולשקול חלק מהמונחים שכבר נתקבלו.

מ"צ קדרי: אם כבר מחדשים שמות תואר במשקל פְּעִיל, כדאי שלא יהיו רבי-משמעים. כך למשל אני רואה שהדייר הוא גם repeatable וגם reproducible, ושלח־ליף שלוש משמעויות. אני גם מציע לשמור על שקיפותם של שמות התואר האלה, והבעיה היא בעיקר בגזרות השונות. למשל הקשר בין גְּרִי – irritable – לגירוי אינו מובן מאליו, ועוד פחות הקשר בין יְסִיב – convertible – להסבה.

י' בלאו: אני יכול לקבל בקלות רבה יותר שמות תואר במשקל פְּעִיל הקשורים לפעלים בבניין קל או נפעל משמות תואר כאלה הקשורים לבניינים פיעל, הפעיל או התפעל. אני מציע אפוא להנחות את הוועדות להמעיט ככל הניתן בחידוש שמות תואר דוגמת שמיש, הקשור אל הפועל שימש.

ר' גדיש: בשמות הגזורים מבניין קל יש דווקא בעיה, שכן השמות המופשטים במשקל פְּעִיליות יכולים להתפרש בכמה דרכים: הם יכולים להיגזר ממשקל פְּעִיל, מבינוני פְּעוּל וגם להיות וריאציה של שם הפעולה, כגון שפיכות דמים (= שְפִיכָה של דם).

ד' טלשיר: נקודת המחלוקת היא על נקודת המוצא, כלומר על בררת המחזל. האם בבואנו לבקש חלופה עברית לשם תואר המביע אפשרות עלינו לנסות תחילה את משקל פְּעִיל או דרכים אחרות? דעתי היא כדעת האד' אורנג: נקודת המוצא צריכה להיות משקל פְּעִיל, וממנה יש לסטות במקרים מיוחדים, למשל כששם התואר כבר תפוס או כשיש קושי לגזור שם תואר במשקל הזה מפאת גזרת השורש. אינני מבין למשל מדוע להמציא שורשים חדשים, כמו במקרה של יְסִיב – convertible – מן השורש המקורי סב"ב.

ר' גדיש: ככל הנראה שם התואר יסיב כבר שימש בפועל ועל כן אושר.

ד' טלשיר: מכל מקום הגבלה מעין זו שמציע האד' בלאו – על פי הבניין שהפועל משמש בו – לא תיכון, וחבל לקבעה מלכתחילה.

ש' אליצור: ככל שיתקבע הקשר בין משקל פֶּעִיל להוראה המסוימת של able, עלולה ההוראה להתפשט אל שמות ותיקים או שייווצרו שמות תואר בדמות שמות קיימים. הנה כמה דוגמאות תאורטיות באווירת חודש אדר: נְבִיא הוא מידע שאפשר לחזות מראש, שְׁמִיר הוא דבר שאפשר לשמור עליו, פְּרִיץ הוא בית קל לפריצה, סְפִיחַ הוא שטח שאפשר לספחו ורְהִיט הוא טקסט שנקרא ברהיטות.

ע' אורנן: המשקל הזה אינו קשור לבניינים וגם אינו צריך להיות קשור לבניינים אלא לשורשים. כמובן ראוי שלא ניצור במו ידנו שמות תואר המתנגשים עם מילים קיימות, דוגמת ההמצאות ששמענו מהגב' אליצור, אבל תאורטית כל שורש יכול להישקל במשקל הזה בלי כל קשר לבנייניו של הפועל.

תכליתנו היא לתת כלים טובים בידי האנשים, ולצורך העניין הזה משקל פֶּעִיל הוא הכלי הטוב ביותר. אשר על כן, אני חוזר על הצעתי לקבעו כבררת המחדל. עם זאת אני מציע גם לחלק את הדפים שניתנו לנו היום לוועדות המינוח כדי שילמדו על הדרכים השונות להבעת האפשרות בעברית ויוכלו בעת מצוק לבחון את מגוון האפשרויות.

א' אלבק: השאלה היא כמעט רטורית, מפני שקשה להניח שהאקדמיה תוציא לוועדות המינוח הנחיה גורפת לצקת כל שם תואר חדש מן הסוג הזה במשקל פֶּעִיל. אבל לנוכח תקדימי העבר – הרבים והמגוונים – אפשר לבקש מהאקדמיה שלא תתנגד לדרך הזאת. שהרי מתחילה לא הוציעה הוועדה לטכנולוגיית המידע שמות תואר כמו פְּדִיק, שְׁרִית, ולא מפני שהם התנגשו עם שמות קיימים, אלא מתוך מחשבה שאינם הולכים בדרך הישר. אבל אם המשקל הזה ושמות התואר האלה מתאימים לצורכי הוועדה, חשוב להודיע לוועד המינוח ולוועדות השונות כי אין סיבה להימנע מהם.

גב"ע צרפתי: אף אני סבור כן. עקרונית הצדק עם האד' אורנן: המשקל קיים, הדוברים נוטים לשמות התואר האלה, ואין צורך להילחם בהם. עם זאת יש לתת משקל לנימוק האסתטי: ככל שהדרך הזאת שכיחה יותר, השפה הופכת לחדגונית ולמשעממת. על כן גם אין להפריז בה.

מ' בר-אשר: בבואי לסכם את הדברים ששמענו זה עתה, אינני מוצא פערים גדולים בין המחנות; שהרי מצד אחד איש לא דרש לאסור על יצירת שמות תואר בהוראה הנדונה במשקל פֶּעִיל, ומצד שני אף האד' אורנן מסכים כי לצד הדרך הזאת – הדרך הראשית לדידו – תשמנה דרכים אחרות. על כן אינני רואה כל צורך בקיום הצבעה. נוכל להמליץ לוועדות להמשיך ליצור בכל הדרכים האפשריות – לפי ראות עיניהן וצורכיהן ומתוך התחשבות בצורה הנוהגת.

ד. דקדוק: כתיב שמות תואר כגון דרמתי/דרמטי

מ' בר-אשר: בישיבה הקודמת דנו דיון ארוך ומפורט בסוגיה, אבל בהצבעה היו הקולות שקולים, ולא הצלחנו להגיע להכרעה אם להחליט על דרך הכתיבה או לא, ואם כן – מה דרך הכתיבה הרצויה: בתי"ו או בטי"ת. אני מבקש היום להעמיד את הדברים להצבעה חוזרת כדי לראות אם השתנו יחסי הכוחות.

כזכור מדובר בשמות תואר דוגמת דרמתי/דרמטי, כריזמתי/כריזמטי, ארומתי/ארומטי, סכמתי/סכמטי, פרובלמתי/פרובלמטי, דוגמתי/דוגמטי, טראומתי/טראומטי, ועל פיהם ייקבע גם כתיב השמות הגזורים מהם, כמו השמות המופשטים בסיומת -ות. המשותף לשמות התואר האלה שבדרך כלל הסיומת -תי/-טי באה בהם אחרי מ"ם. ברקע הדברים עומדת השאלה אם לקשור בינם לשמות העצם בסיומת -מה וללכת על פי דרכן של מילים עבריות המסתיימות בסיומת הנקבה -ה, הגם שהטעמת דרמה, כריזמה, ארומה וכיו"ב היא הטעמת מלעיל; או אם לראות בסיומת -תי/-טי השתקפות של שמות התואר הלועזיים המקבילים, המסתיימים בכל המקרים האלה ב-tic-, שהרי גם כל שמות התואר האחרים שמקורם בלעז, כמו אנרגטי, מוזיקלי, אופציונלי וספורטיבי, בנויים כמקביליהם הלועזיים ואינם נגזרים ישירות משמות העצם אנרגייה, מוזיקה, אופציה וספורט.

א' דותן: האם גם אסייתי כלול בשמות התואר שנצביע על כתיבם?

ר' גדיש: לא. וכנראה גם לא אדריאתי.

ע' אורנן: אני מבקש לחזור בקיצור על עמדתי. את דוברי העברית לא מעניין מקור המילה. הם רגילים שמשמות המסתיימים ב-ה נגזרים שמות תואר בסיומת -תי, וזאת הציפייה שלהם גם משמות תואר הקשורים בתודעתם אל דרמה, סכמה וכיו"ב.

מ' בר-אשר: אם זאת הציפייה, תמוהות התוצאות שהובאו בישיבה הקודמת מן הבדיקה במנוע החיפוש google ישראל באינטרנט ושהראו הרגל כתיבה מובהק בטי"ת ולא בתי"ו.

מ' אזר: אני סבור שדוברי הלשון הבוגרים מבחינים בין מילה עברית למילה זרה, והעובדה היא שהן דרמה הן דרמטי הטעמתן מלעיל. ואמנם זרותם של שמות התואר האלה מתבטאת בכתיבם בטי"ת.

י' מנצור: אינני חושב שבמקרה הזה צריך להגביל את הכותבים לכותב אחד. ולכן אני מציע או שלא להחליט או להחליט ששני הכתיבים – בתי"ו ובטי"ת – מותרים.

מ' בר-אשר: הדברים ברורים, ואפשר לעבור להצבעה. תחילה נצביע על השאלה אם להותיר את הדברים בלא הכרעה או אם ברצוננו להתערב ולהכריע.

הצבעה

בעד החלטה – 10

נגד החלטה – 6

מ' בר-אשר: אם כן נצביע כעת על כתיבה בתי"ו או בטי"ת. אינני חושב שצריך להצביע גם על האפשרות השלישית – לאפשר לכותבים חופש מוחלט לכתוב בתי"ו או בטי"ת – אבל אני מציע שההחלטה תהיה מנוסחת כהמלצה.

הצבעה

בעד המלצה לכתוב בתי"ו – 4

בעד המלצה לכתוב בטי"ת – 12

מומלץ לכתוב בטי"ת את שמות התואר הלועזיים המסתיימים ב־ti.

ה. התעתיק מלועזית לעברית: ההגה w

מ' בר-אשר: בישיבה הקודמת נפתח הדיון על התעתיק. הפרק הראשון שיעסיק אותנו הוא פרק העיצורים, והסעיף הראשון – תעתיק ההגה w. תקדים לדיון דברים קצרים הגב' גדיש.

ר' גדיש: התעתיק מלועזית לעברית אינו מיועד לתת ביטוי עברי לכל הגה שיש בשפות העולם ואין בעברית. לשם כך קיים התעתיק הפונטי הבינ-לאומי. התעתיק שלנו מכוון להביע באותיות עבריות את השמות הזרים בקירוב, ככל שמאפשר הכתב העברי. השאלה שעלינו לשאול היא אם ההגה w הוא פונמה נפרדת גם בעברית. אם כן, עלתה בוועדת הדקדוק הצעה לציין בגרש מעל לוי"ו – ו' – כמו בהגיים הזרים ג', ז' וצ'. הצעה זו נותרה בוועדת הדקדוק כדעת מיעוט, אבל הוחלט להביאה לדיון במליאה גם משום שיש בה כדי לפתור בעיות לא פשוטות שניתקל בהן בעתיד בפרק העוסק בדו-תנועות.

מ' בר-אשר: וי"ו גרושה היא בגדר חידוש, וכל חידוש באלף-בית העברי הוא בעייתי. השאלה היא עד כמה אנחנו רוצים להרחיב את השימוש בגרש. גם לציון ההגה x – זה המצוי בשם כמו כרושצ'וב – הוצע להשתמש בו.

ע' אורנן: תחילה אני מבקש להעיר כי יש מקום לדבר על הגיים ולא על פונמות. התעתיק מכוון להורות לנו כיצד להביע בכתב העברי את ההגיים שאנו שומעים בשפות הזרות, וברור שאין בכוח עשרים ושתיים האותיות שלנו להביע את כל ההגיים. לכן אין בררה אלא להביע בקירוב את ההגיים החסרים, ואולי לציין חלק מהאותיות בסימן עזר.

מ' בר-אשר: ההתנגדות לסימן מיוחד להגה w קשורה גם בעובדה כי להגה w יוחדה מלכתחילה בעברית הקלסית האות וי"ו, אות שהגייתה בעברית הישראלית היא v. אבל w הוא למעשה הגה עברי.

י' ברויאר: וי"ו גרושה כמוה כאות חדשה, ואני מתנגד להוספת אותיות חדשות מפני שאין לדבר סוף. יש הרבה מאוד הגיים ולא נוכל לשקף את כולם בעברית. יתרה מזו, הוספת הווי"ו הגרושה יש בה הודאה רשמית שמבטא הווי"ו הרגילה בעברית החדשה איננו המבטא w המקורי אלא v. את המעבר מ-w ל-v אנו מכירים גם משפות אחרות, ואינני חושב שצריך להכריז על ההגה w פונמה נפרדת בעברית. הרוצה לבטא את המילה ואשינגטון ב-w, יכול לעשות כן ולהמשיך לכתוב בווי"ו.

מ' בר-אשר: ומה באשר ל-x?

י' ברויאר: אף כאן אני מעדיף כ"ף בלי גרש.

י' בלאו: אני מסכים עם האד' ברויאר. בעברית החדשה ההגה w נשמע בחוגים היודעים אנגלית, וכך הם מבטאים שמות כגון ואשינגטון. יש כאן חיקוי של המבטא האמריקאי ומידה רבה של אליטיזם. כמובן אותו ציבור לא יעלה על הדעת לחקות את הערבית ולבטא ב-w מילים השאלות ממנה. כמו הגיים זרים אחרים, העוברים את המסננת של העברית ונכתבים באות הקרובה להם, כך צריך להמשיך לכתוב את w בווי"ו רגילה.

מ' קיסטר: כ"ף גרושה לציון x או פ"א גרושה לציון f כמעט שאינן חידוש. אני רואה בהן פישוט גרפי של סימן הרפה מעל בגדכפ"ת בכתבי יד עבריים מימי הביניים. ואמנם פה ושם אפשר למצוא את זה גם בימינו. למשל בסיפור של יהושע קנז מסופר על אדם שביטא פורנוגרפי בפ"א רפה, והמילה נכתבה פ'ורנוגרפי. המוציאים לאור סמכו על הקוראים שיבינו שפ"א גרושה היא פ"א רפה.

הווי"ו הגרושה היא כאמור סטייה מן הציון של w בעברית הקלסית, ואכן יש בקבלתה הודאה שווי"ו איננה נהגית w בעברית החדשה, אבל זאת המציאות כבר לא מעט זמן. כידוע גם בלשון חכמים יש עדויות להגיית וי"ו כבי"ת רפה. גם את הווי"ו הגרושה כבר מצאתי בכמה הזדמנויות בספרות בת ימינו, למשל בתרגום של שירים יפניים, ללמדנו שהבעיה של הבעת ההגה w בכתב בעברית החדשה איננה מיוחדת לתעתיק מאנגלית או משפות אירופה.

לפי מיטב הבנתי, רצוי שהכתב יביע את ההגיים בצורה ברורה ככל האפשר, ואם אפשר עלינו לתת לכותבים ולקוראים את הכלים לכך. הוספת אות גרושה אחת – ו' – על שלוש האותיות הגרושות הנוהגות תועיל ולא תכבד.

ש' זנדבנק: וי"ו גרושה מציינת שבשפת המקור ההגה הוא w ולא v. אם ירצה הקורא לחפש את השם באנציקלופדיה, יקל עליו לחפשו, בין שדוברי העברית החדשה הוגים אותו ב-w או ב-v.

ש' אליצור: כל סימן המורה לקורא כיצד להגות את המילה הכתובה והופך אותה לברורה יותר – טוב בעיניי. במיוחד מטרידה אותי בעיית ההגיים $f-p$, הנתפסים בעברית כאלופונים ובשפות אחרות הם פונמות נפרדות. יש הבדל בין מחלת פוליו לרף פוליו, וחוסר היכולת להביע בכתב את הרפיון מביא להגיות מגוחכות.

מ' בר-אשר: בהמשך לדבריך, פעם שאלתי חבר כנסת מדוע הוא אומר פלורליזם בפ"א רפה, ותשובתו הייתה שזאת מילה לועזית.

ח' כהן: במקרה פתחתי השבוע את הספר "משפחת הפלמ"ח" שערכו חיים חפר וחיים גורי ומצאתי בכותרת השיר באב אל-וי"אד וי"ו גרושה. עם זאת אינני תומך בהוספת סימנים משום שמבחינה מעשית אני חושב שהם לא ייקלטו. אגב, בשעתו הציע קלוזנר וי"ו גרושה לציין האומלאוט בגרמנית.

ב' דן: אני מבקש לחדד את השאלה העומדת לדיון. מצד אחד נאמר כאן שהבעת הגיים זרים בסימנים מיוחדים טובה לשחזור המילה בשפת המקור; ומצד שני נטען שבשל מספרם הרב של ההגיים החסרים בעברית לא נוכל לציין את כולם ואף לא את מקצתם. אני מסכים עם שתי הטענות, אבל התפיסה העומדת בבסיסן היא התפיסה המכונה טרנסליטרציה בעוד שהשיטה שלאורה ביקשה הוועדה ללכת היא תעתיק ההגיים – טרנסקריפציה – ולא תעתיק של סימני הכתב.

אמת, בכווננו לתעתק הגיים לכתב עברי, אין ביכולתנו לשקף את כל ההגיים המשמשים בשפות השונות. אבל תכליתו של התעתיק שלפניכם לא הייתה לשקף את ההגייה בשפת המקור אלא את ההגייה בעברית, ואל לנו לבלבל בין שפע ההגיים שאינם חלק מן המערכת העברית לאותם הגיים שהם חלק ממנה. כל שם זר עובר את המסננת של מערכת ההגיים העברית ומותאם אליה. לפי תפיסה זו, יש למשל חשיבות מועטה לעובדה שבאנגלית השם Thatcher פותח בהגה θ משום שהוא אינו חלק ממערכת ההגיים של העברית החדשה. דוברי העברית אינם הוגים θ . לא בכדי מתקשים תלמידי ישראל בהגיית θ בשיעורי אנגלית. השם Thatcher נהגה בפנינו ב-t, והשאלה שאמורה להישאל איננה כיצד לתעתק לעברית θ , אלא כיצד לתעתק t.

אם כן השאלה הבסיסית היא מהי מערכת ההגיים של העברית החדשה. מספר ההגיים במערכת הזאת הוא מוגבל וסופי. לא בקלות מתווספים אליה הגיים חדשים. למשל אני מסופק מאוד אם גם בעוד חמישים שנה – למרות מעמדה של האנגלית בארץ ובעולם – יהפוך ההגה θ לחלק ממערכת ההגיים של העברית החדשה. ההוגה Thatcher ב- θ במסגרת דיבורו העברי נשמע זר ומוזר, וכמוהו גם ההוגה את סוף השם ברי"ש אנגלית. לעומת זאת ההגייה של שמות כמו Hollywood או Woodstock ב-w היא היא ההגייה הרגילה היום. ההגה w נשמע בשמות האלה גם מפיהם של ילדים ונערים שאינם יודעים אנגלית. ייתכן שלא כך היה לפני חמישים שנה, אבל גם אם מדובר בהתפתחות של השנים האחרונות וגם אם מלכתחילה הייתה זו הגייה אליטיסטית, היא פשטה גם לציבור שאין אנגלית ברקע דיבורו.

לפיכך אין כל ספק בעיניי כי w הוא הגה במערכת ההגיים העברית, ועל כן ראוי – ואף צריך – למצוא דרך להביעו בכתב. נכון שההגיים w ו- v קרובים זה לזה ומתחלפים זה בזה בשפות אירופה השונות, אבל אלה הם פני הדברים גם בזוג ההגיים v – v' וגם בזוג ההגיים g – g' . כשם שרוצים הכותבים להבחין בין g ו- g' האנגלי ל- v ו- v' הצרפתי, כך צריך לתת להם ולקוראיהם את האפשרות להבחין בין w ו- w' האנגלי לרעו הגרמני, ולא רק מפני שההגייה שונה באנגלית ובגרמנית, אלא מפני שבעברית הגוי השם האנגלי ב- w והגרמני ב- v .

מ' בראש: הדיון בתעתיק רק החל, אבל הישיבה הגיעה לסופה. נמשיך ללבן את הדברים בישיבה הרגילה הבאה.

הישיבה המאתיים שבעים ושש (רעו)

ישיבה מיוחדת לרגל יובל שנים לאקדמיה ללשוו העברית

ביום כ"ב באדר התשס"ד (15 במארס 2004) בשעה 17:00, בבית הנשיא בירושלים.

הנוכחים: נשיא המדינה, מר משה קצב, ורעייתו, הגב' גילה קצב;
נשיא האקדמיה, פרופ' משה בר-אשר, נשיאי האקדמיה לשעבר, פרופ' זאב
בן-חיים ויהושע בלאו, חברי האקדמיה, עובדי האקדמיה, חברי ועדות
האקדמיה, ידידי האקדמיה ואורחים.

הנחתה את האירוע המזכירה המדעית של האקדמיה, הגב' רונית גדיש.
את האירוע ליוו בנגינה הפסנתרן נעמן וגנר והוויולן סרגיי טרשנסקי מן האקדמיה
למוסיקה.

סדר היום: א. דברי נשיא האקדמיה משה בר-אשר
ב. דברי קציעה כ"ץ
ג. דבר נשיא המדינה משה קצב

הדברים ראו אור בחוברת לשוננו לעם נד, ב-ג (התשס"ג-התשס"ד), עמ' 61-74.